

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СУДУ СПРАВЕДЛИВОСТІ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

ORGANIZATIONAL AND LEGAL FOUNDATIONS OF THE FUNCTIONING OF THE COURT OF JUSTICE IN THE EUROPEAN UNION

Конончук І.М., к.п.н., доцент,
доцент кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права
Волинський національний університет імені Лесі Українки

У статті досліджено організаційно-правові засади функціонування Суду справедливості як ключової судової інституції ЄС, що забезпечує верховенство права, стабільність правової системи та уніфікацію правозастосування. Суд справедливості виконує ключову роль у контролі за дотриманням права Союзу та діяльністю інституцій ЄС.

Проаналізовано процедуру призначення суддів та Генеральних адвокатів відповідно до положень ДФЄС, окреслено вимоги до кандидатів, строки їхніх повноважень та гарантії незалежності. Наголошено на ролі спеціальної колегії, яка здійснює оцінку професійної придатності кандидатів, а також на механізмах забезпечення несумісності та недоторканності суддів. Розкрито внутрішню організацію Суду справедливості, зокрема поділ на палати, діяльність Великої палати та пленарні засідання суддів.

З'ясовано, що діяльність Суду справедливості спрямована на контроль за дотриманням установчих договорів та правових актів інституцій Союзу, забезпечення єдності та гармонізації правозастосовної практики через процедуру попереднього запитування, яка створює постійний діалог із національними судами держав-членів. Суд справедливості розглядає спори між державами-членами, інституціями ЄС та окремими суб'єктами права, виконує функцію гаранта основоположних прав і свобод, сприяє стабільності та цілісності правової системи ЄС і підтримує формування єдиного правового простору в межах Союзу.

Встановлено, що Суд справедливості відіграє визначальну роль у правовій системі ЄС, він не лише розглядає юридичні спори, а й виступає ключовим механізмом підтримки цілісності правової системи та забезпечення стабільності правопорядку. Діяльність Суду сприяє уніфікації правозастосовної практики, зміцненню довіри до інституцій ЄС, підвищенню легітимності правових актів і розвитку інтеграційних процесів держав-членів на засадах верховенства права.

Статтю підготовлено в межах проекту Центр досконалості Жана Моне «Волинський центр європейських студій: зелене і безпечне сусідство» програми Європейського Союзу ERASMUS+ (№ 101085647–VCES–ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH).

Ключові слова: Європейський Союз, Суд справедливості, Генеральний адвокат, організаційно-правові засади, верховенство права, уніфікація правозастосовної практики.

The article examines the organizational and legal foundations of the functioning of the Court of Justice as a key judicial institution that ensures the rule of law, the stability of the legal system, and the uniform application of law. The Court of Justice plays a decisive role in monitoring compliance with Union law and the activities of the EU institutions.

The procedure for appointing judges and Advocates General in accordance with the provisions of the Treaty on the Functioning of the European Union is analyzed, with attention given to the requirements for candidates, the duration of their mandates, and guarantees of independence. Emphasis is placed on the role of the special panel responsible for assessing the professional suitability of candidates, as well as on mechanisms ensuring the incompatibility and immunity of judges. The internal organization of the Court of Justice is also disclosed, in particular its division into chambers, the activity of the Grand Chamber, and plenary sessions of judges.

It has been established that the activity of the Court of Justice is aimed at monitoring compliance with the founding treaties and the legal acts of the Union's institutions, as well as ensuring unity and harmonization of judicial practice through the preliminary ruling procedure, which creates a permanent dialogue with the national courts of the Member States. The Court of Justice considers disputes between Member States, EU institutions, and individual legal entities, performs the function of a guarantor of fundamental rights and freedoms, contributes to the stability and integrity of the EU legal system, and supports the formation of a common legal space within the Union.

It has been determined that the Court of Justice plays a decisive role in the legal system of the European Union: it not only adjudicates legal disputes but also serves as a key mechanism for maintaining the integrity of the legal system and ensuring the stability of legal order. The Court's activity contributes to the unification of judicial practice, the strengthening of trust in EU institutions, the enhancement of the legitimacy of legal acts, and the development of integration processes among Member States on the basis of the rule of law.

The article prepared within the Jean Monnet Centre of Excellence "Volyn Centre for European Studies: Green and Secure Neighbourhood" of the Erasmus+ Programme of the European Union (№ 101085647 – VCES – ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH).

Key words: European Union, Court of Justice, Advocate General, organizational and legal foundations, rule of law, unification of judicial practice.

Постановка проблеми. Дослідження організаційно-правових засад функціонування Суду справедливості є актуальним у сучасних умовах поглиблення інтеграційних процесів та зміцнення верховенства права в ЄС. Ефективність діяльності Суду, прозорість процедур його роботи, збалансований розподіл повноважень та організаційна структура визначають єдність правозастосування серед держав-членів та сприяють стабільності Союзу.

Для України ця тематика є особливо важливою у контексті євроінтеграційних процесів. Набуття членства у ЄС вимагає приведення національної судової системи у відповідність до стандартів та практик застосованих на рівні Союзу. Аналіз організаційно-правових механізмів функціонування Суду справедливості дозволяє українським

науковцям і практикам глибше зрозуміти особливості діяльності Суду та враховувати їх під час реформування національної судової системи.

Для Європейського Союзу дослідження організаційно-правових засад функціонування Суду справедливості залишається актуальним у зв'язку зі збільшенням кількості держав-членів та ускладненням нормативної бази. Оптимізація внутрішніх процедур, формування складу суддів і повноважень, а також ефективне регулювання роботи Великої Палати та палат суддів є невід'ємною складовою забезпечення рівності прав, прозорості процедур та злагодженості судової практики на рівні ЄС.

Мета статті – дослідження правового статусу Суду справедливості, порядку його формування, організаційної

структури, компетенції та особливостей процесуальної діяльності.

Стан дослідження. Вивченню організаційно-правових засад функціонування Суду справедливості в ЄС приділяли увагу такі дослідники, як Т. Анакіна, К. Бережна, І. Камінська, Т. Комарова, Л. Фалалєєва, О. Шпакович, І. Яворська, І. Яковюк та ін.

Виклад основного матеріалу. Згідно з ч 1. ст. 19 Договору про Європейський Союз (далі – ДЕС), судова влада здійснюється Судом справедливості, Загальним судом та спеціалізованими судами. У цьому дослідженні увага зосереджується на організації та діяльності Суду справедливості. Правове регулювання його діяльності визначається установчими договорами ЄС, Статутом Суду справедливості та іншими правовими актами ЄС [1].

Правове регулювання процедури призначення суддів Суду справедливості та Генеральних адвокатів визначена статтями 253–255 Договору про функціонування ЄС (далі – ДФЄС). Кандидатами на посади суддів можуть бути особи, чия незалежність не викликає сумнівів, а кваліфікація відповідає вимогам, необхідним для призначення на найвищі судові посади у державах-членах, або юристи визнаної компетентності. Призначення суддів та Генеральних адвокатів здійснюється строком на шість років за спільною згодою урядів держав-членів після консультацій із спеціальною колегією, передбачено можливість повторного призначення на посаду. Спеціальна колегія (ст. 255 ДФЄС) оцінює відповідність кандидатів встановленим критеріям і надає рекомендаційний висновок щодо професійної придатності, проте остаточне рішення про призначення залишається виключною компетенцією урядів держав-членів [2].

До складу колегії входять сім осіб, відібраних серед колишніх членів Суду справедливості та Загального суду, суддів національних вищих судів та юристів визнаної компетентності. Одного члена колегії пропонує Європейський парламент. Рада приймає рішення, що регламентує правила діяльності колегії, а також затверджує її склад. Діяльність колегії здійснюється за ініціативою Голови Суду справедливості.

Колегія визначає шість ключових критеріїв оцінки кандидатів на посаду суддів або Генеральних адвокатів: здатність до правового аналізу, професійний досвід, здатність виконувати обов'язки судді, мовні компетенції, уміння працювати в команді в умовах міжнародного правового середовища та незалежність, безсторонність, справедливість і чесність особи. Ці критерії оцінюються комплексно, проте на практиці три з них відіграють вирішальну роль при затвердженні кандидатури на посаду судді Суду Європейського Союзу – це незалежність, здатність до правового аналізу та професійний досвід [3, с. 62].

І. Камінська, зазначає, що порядок призначення суддів на посади ґрунтується на принципі незалежності, професійності та змінності суддів і передбачає, що призначення здійснюється за спільною згодою урядів держав-членів строком на 6 років з правом повторного призначення. Також, організація Суду ЄС здійснюється за принципом гендерної рівності у визначенні особового складу суддів [4, с. 20].

Порядок призначення суддів тісно пов'язаний з механізмом забезпечення безперервності та стабільності роботи Суду справедливості. Для цього передбачено часткову ротацію складу суддів і Генеральних адвокатів кожні три роки (ч. 2 ст. 253 ДФЄС). Такий механізм гарантує неперервність діяльності суду та підтримку професійного досвіду серед суддів.

Статутом Суду справедливості передбачено, що перед вступом на посаду кожен суддя складає присягу на відкритому судовому засіданні, зобов'язуючись неупереджено виконувати обов'язки та зберігати конфіденційність (ст. 2 Статуту). Судді користуються недоторканністю

та не підлягають юрисдикції національних судів. Повноваження суддів і Генеральних адвокатів встановлюються строком на шість років, з можливістю їх повторного призначення (ч. 4 ст. 253 ДФЄС). Генеральні адвокати, призначені за ротаційним принципом, обіймають посаду на встановлений строк, після чого місце переходить до представника іншої держави-члена відповідно до черговості (ст. 252 ДФЄС) [5].

Згідно зі ст. 252 ДФЄС Суду справедливості допомагають вісім Генеральних адвокатів, при цьому число генеральних адвокатів може бути збільшене за необхідності. Рада ЄС може однострочно ухвалити рішення про розширення складу за ініціативою Суду.

Зі змінами, запровадженими Лісабонським договором, було уточнено порядок визначення чисельності Генеральних адвокатів. До Лісабонського договору була додана Декларація № 38, яка передбачала домовленість держав-членів, у разі звернення Суду з проханням про збільшення числа генеральних адвокатів з восьми до одинадцяти Рада ЄС ухвалює таке рішення одноголосно. У декларації також передбачалося, що Польща матиме постійного Генерального адвоката і більше не братиме участі в системі часткової ротації, яка відтоді поширювалася на п'ять осіб замість трьох [6].

У 2013 році Суд звернувся до Ради ЄС з проханням про збільшення кількості генеральних адвокатів на три, щоб забезпечити своєчасне надання висновків за всіма справами та уникнути затримок у їх розгляді. На підставі цього запиту Рада ухвалила рішення про збільшення кількості Генеральних адвокатів до дев'яти осіб з 1 липня 2013 року у зв'язку з приєднанням Хорватії, а з 7 жовтня 2015 року – до одинадцяти. Наразі п'ять генеральних адвокатів залишаються постійними (Німеччина, Франція, Італія, Іспанія та Польща), а шість – обираються за ротаційним принципом серед інших держав-членів ЄС.

Судді обирають голову та його заступника зі свого складу строком на три роки, з можливістю повторного переобрання. Вибори проводяться таємним голосуванням одразу після часткової заміни складу Суду справедливості. Новопризначені судді також беруть участь у голосуванні. Заступник голови Суду сприяє виконанню обов'язків голови та заміщує його у разі необхідності [2].

Засідання Суду справедливості проводяться у складі палат або у складі Великої палати відповідно до ст. 251 ДФЄС. У випадках, передбачених Статутом, Суд може засідати у повному складі. Згідно зі ст. 16 Статуту, Суд формує палати у складі трьох або п'яти суддів. Голов палат обирають зі складу суддів: голови палат у складі п'яти суддів призначаються строком на три роки з правом повторного переобрання, а голови палат у складі трьох суддів – строком на один рік. Встановлення різних строків пов'язане з відмінностями у навантаженні та функціональній відповідальності між палатами. Судова палата, яка розглядає справу, може в будь-який час звернутися до Суду з клопотанням про передачу справи до палати з більшою кількістю суддів, що дозволяє забезпечити ефективність розгляду складних справ [2; 5].

Велика палата Суду складається з п'ятнадцяти суддів. Її очолює голова Суду. До складу Великої Палати входять заступник голови, голови палат у складі п'яти суддів та інші судді. Формування складу палати регулюється правилами, встановленими Регламентом Суду. Регламент також визначає порядок заміни суддів палати у разі виникнення перешкод у виконанні обов'язків та умови кворуму для ухвалення рішень [2].

Засідання у Великій палаті проводяться за зверненням держави-члена або установи Союзу, що є стороною у справі. Крім того, справа може бути передана на розгляд Великої Палати, якщо цього вимагають її складність, важливість або виняткові обставини. Неузгодженість судової практики сама по собі не є достатньою підставою для розгляду справи у Великій палаті.

Суд справедливості може розглядати справи у пленарному складі, тобто за участю всіх його суддів, кількість яких наразі становить 27 осіб (ст. 251 ДФЄС). Такий порядок застосовується у виняткових випадках, визначених Статутом Суду, передусім коли розгляд стосується ключових питань, що мають значення для ефективної діяльності інституцій та органів ЄС. До таких випадків належить розгляд питань щодо відкликання Омбудсмана, дострокового припинення повноважень члена Комісії або позбавлення його права на пенсію у зв'язку з неправомірною поведінкою, усунення члена Комісії у разі невідповідності умовам виконання обов'язків, а також відкликання члена Рахункової палати чи позбавлення його права на пенсію. Крім того, пленарне засідання скликається і тоді, коли Суд, заслухавши думку Генерального адвоката, визнає конкретне питання винятково важливим [2; 5].

Разом з організаційними засадами важливим елементом функціонування Суду справедливості є обсяг його повноважень та юрисдикція. К. Бережна зазначає, що за своїм змістом юрисдикція Суду ЄС включає в себе три основні групи повноважень: по-перше, розгляд спорів, що виникають на підставі норм установчих договорів і законодавства ЄС (пряма юрисдикція); по-друге, розгляд запитів судових органів держав-членів, які стикаються з проблемами тлумачення й застосування норм права ЄС (непряма юрисдикція); здійснення попереднього контролю [7, с. 148].

На думку Т. Комарової, правова природа ЄС впливає на структуру, цілі та функції усіх його інститутів, органів та агентств та розподіл влади між ними. Суд ЄС виконує декілька функцій, які не є звичними у розумінні міжнародного правосуддя, яке, як правило, зосереджено на спорах між державами або хоча іноді і захищає права приватних осіб, але лише із санкціонування на це державами. Суд ЄС виконує такі функції: функції міжнародного, адміністративного, федерального, конституційного суду. Усі ці функції знаходять своє відображення у юрисдикції Суду ЄС [3, с. 53].

З огляду на правову специфіку та особливості організаційної структури, Суд справедливості виконує функції, які забезпечують цілісність та ефективність правової системи ЄС. Він здійснює контроль за дотриманням установчих договорів та актів інституцій, виступаючи гарантом верховенства права та правової визначеності. Через процедуру попереднього запиту Суд забезпечує єдність тлумачення та застосування права ЄС у державах-членах, сприяючи узгодженості інтеграційного процесу. Суд справедливості охороняє основоположні права та свободи, закріплені в Хартії основних прав ЄС, посилюючи авторитет правової системи Союзу. Суд також виконує арбітражну роль у спорах між державами-членами або між державами і інституціями ЄС та контролює легітимність актів інституцій через розгляд позовів про їх скасування або бездіяльність. Завдяки своїм рішенням Суд сприяє розвитку права ЄС, формуючи прецеденти, які впливають на тлумачення та застосування норм на всій території Союзу. Наведені функції відображають лише частину повноважень, наданих Суду справедливості установчими договорами та іншими правовими актами.

Висновки. Суд справедливості функціонує на основі чітко визначених організаційно-правових засад, передбачених установчими договорами та законодавством, що забезпечує ефективне здійснення правосуддя в межах ЄС. Він здійснює важливі функції контролю за дотриманням права ЄС, гарантує послідовність тлумачення та застосування норм у державах-членах. Процедури призначення суддів і Генеральних адвокатів формують високий рівень професійної компетентності та незалежності, що є фундаментальним для належного виконання службових обов'язків.

Організаційна структура Суду справедливості, включно з діяльністю Великої палати та палатами суддів, забезпечує системний і впорядкований розгляд справ, що сприяє стабільності та передбачуваності правозастосовної практики. Механізм попередніх запитів підтримує уніфікацію правових підходів і стимулює постійний діалог із національними судами, підвищуючи узгодженість судової практики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Treaty on European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/collection/eu-law/treaties/treaties-force.html> (дата звернення: 04.09.2025).
2. Treaty on the Functioning of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/collection/eu-law/treaties/treaties-force.html> (дата звернення: 04.09.2025).
3. Комарова Т. В. Суд Європейського Союзу: розвиток судової системи та практики тлумачення права ЄС : монографія. Харків: Право, 2018. 528 с.
4. Камінська І. В. Система принципів організації функціонування Суду ЄС. *Юридичний бюлетень*. 2020. Вип. 12. С. 15-23.
5. Protocol (№ 3) on the statute of the Court of Justice of the European Union. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/tfeu_2016/pro_3/oj/eng (дата звернення: 04.09.2025).
6. Declaration № 38 on Article 252 of the Treaty on the Functioning of the European Union regarding the number of Advocates-General in the Court of Justice (Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union, Declarations annexed to the Final Act of the Intergovernmental Conference which adopted the Treaty of Lisbon, signed on 13 December 2007). URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/lis_2012/fna_1/dcl_38/oj/eng (дата звернення: 04.09.2025).
7. Бережна К. В. Перерозподіл юрисдикції судових органів Європейського Союзу після Лісабонської реформи. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2015. Вип. 5. С. 145-153.

Дата першого надходження рукопису до видання: 26.09.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 20.10.2025
Дата публікації: 29.10.2025